

БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ ШАБАРОВСЬКИЙ,

Національний університет

«Острозька академія», аспірант;

 <https://orcid.org/0000-0001-6005-0526>,

e-mail: bohdan.shabarovsky.ibg@gmail.com

СПОСОБИ ПЕРЕВІРКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

На основі положень Кримінального процесуального кодексу України та судової практики наведено та проаналізовано способи перевірки висновку експерта як доказу у кримінальному провадженні.

Ключові слова: доказ, перевірка доказів, висновок експерта, способи перевірки доказів, кримінальний процес.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Частиною 2 ст. 91 КПК України передбачено, що доказування полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів. Збиранню доказів присвячена ст. 93, а оцінці – ст. 94 КПК України. Однак у Кодексі відсутня окрема стаття, якою закріплюється зміст і поняття перевірки доказів. Через це перевірка доказів як кримінальне процесуальне явище потребує детального дослідження, зокрема в розрізі способів перевірки окремих видів доказів, у тому числі висновку експерта, чого на сьогодні зроблено не було.

Стан дослідження проблеми

Правове регулювання застосування у кримінальному провадженні спеціальних (експертних) знань, їх перевірка та оцінка є предметом наукових досліджень уже більше ста років. Свого часу Л. Є. Владіміров висловив точку зору, що суд через відсутність спеціальних знань не може перевірити й оцінити висновок експерта. Протилежну позицію висловлювали М. С. Строгович, Ю. К. Орлов та інші. В Україні питання застосування у кримінальному провадженні експертних знань стало предметом досліджень багатьох учених. Наприклад, В. А. Журавель та Г. К. Авдєєва з'ясували шляхи та напрями реформування судово-експертної діяльності. Ю. М. Мирошніченко вивчав питання дослідження, перевірки й оцінки висновку експерта. Ю. І. Азаров проаналізував окремі питання призначення та проведення експертиз, І. В. Гловюк – питання розгляду клопотання про залучення експерта. Про поняття та зміст перевірки доказів, про висновок експерта як вид доказу писали багато процесуалістів, однак питання способів перевірки висновку експерта ще не було предметом окремих досліджень.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – виокремити та проаналізувати способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України. Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- дослідити норми КПК України для з'ясування того, які способи перевірки висновку експерта доступні суду й іншим суб'єктам доказування;
- проаналізувати практику застосування наведених положень КПК України;
- навести всі способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України.

Наукова новизна дослідження

Автором уперше в Україні на основі аналізу норм КПК України та практики його застосування наведено всі способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу

Частиною 2 ст. 84 КПК України передбачено, що висновки експертів входять до переліку процесуальних джерел доказів. Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи¹. В. В. Вапнярчук вважає, що «специфіка висновку експерта в системі інших форм існування доказової інформації полягає в тому, що за допомогою спеціальних знань

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 11.01.2019.

експерта і проведених ним досліджень стає можливим виявлення прихованої, недоступної безпосередньому сприйняттю інформації, встановлення суттєвих для кримінального провадження обставин (приміром, осудності особи, приналежності предмета до холодної чи вогнепальної зброї, певної речовини до наркотичної тощо)» [1, с. 307].

Висновок експерта має важливе значення для встановлення обставин кримінального провадження, однак у ч. 2 ст. 94 КПК України закріплено, що жоден доказ, зокрема, й висновок експерта, не має наперед установленної сили. Згідно з ч. 10 ст. 101 КПК України висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які здійснюють провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі. З огляду на це неактуальною в наш час є позиція Л. Є. Владімірова, який вважав, що «судді та присяжні не можуть протягом судового засідання досягнути таємниці науки та критично ставитися до оцінки висновку експерта. Тому його достовірність і об'єктивність повинні презюмуватися» [2, с. 236]. Можна стверджувати, що висновок експерта, як і інші докази, має піддаватися перевірці.

Під перевіркою доказів ми розуміємо діяльність слідчого, прокурора, суду, слідчого судді, підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх захисників та законних представників, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника і законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, із з'ясування змісту доказів, зіставлення доказів, збирання нових доказів, що здійснюється з метою з'ясування належності, допустимості та достовірності кожного доказу.

Розгляд способів перевірки висновку експерта варто розпочинати з аналізу висновку експерта на відповідність його змісту вимогам кримінального процесуального закону. Під час перевірки висновку експерта потрібно з'ясувати, чи наявні в ньому всі необхідні реквізити: вступна, дослідницька частини та висновки, підпис експерта, зокрема про попередження його про відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Так, Світловодський міськрайонний суд Кіровоградської області визнав недопустимим доказом висновок експерта про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень потерпілої з огляду на те, що цей висновок «не містить даних про те, що експерти, які вико-

нували експертні дослідження, попереджені про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків»¹.

Перевірка висновку експерта полягає, зокрема, в перевірці дотримання передбаченого процесуальним законом порядку призначення та проведення експертизи, що включає в себе вибір експерта чи експертної установи, порядок формування запитань. Наприклад, Дніпровський районний суд м. Києва у процесі перевірки висновків експертів проаналізував, на підставі чого вони були проведені, та дійшов висновку, що «наявні у провадженні постанови слідчого про призначення експертиз свідчать про те, що останні були призначені у відповідності до Кримінального процесуального кодексу України»².

Іншим способом перевірки висновку експерта є з'ясування, яким чином були отримані матеріали, щодо яких проводилася експертиза: чи не було під час їх отримання порушено порядок, установлений КПК України, чи не було допущено істотне порушення прав і свобод людини. Це зумовлено тим, що відповідно до ч. 5 ст. 101 КПК України висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими. Наприклад, Жовтводський міський суд Дніпропетровської області в ході перевірки висновку судової експертизи наркотичних засобів у справі за обвинуваченням у незаконному придбанні та зберіганні наркотичних засобів без мети збуту з'ясував, що матеріали, щодо яких проводилася експертиза, а саме ампули з рідиною та дріжджі, були отримані слідчим під час огляду місця події. Суд проаналізував протокол цієї слідчої дії на відповідність вимогам КПК України та дійшов висновку, що слідчий суттєво порушив процесуальний порядок проведення огляду місця події та оформлення протоколу, а тому визнав висновок експерта недопустимим доказом як такий, що ґрунтується на недопустимих доказах³.

¹ Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської обл. від 20 жовт. 2017 р., справа № 401/12/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69714112>.

² Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 27 лют. 2019 р., справа № 755/3843/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80142751>.

³ Вирок Жовтводського міського суду Дніпропетровської обл. від 27 лют. 2019 р., справа № 176/692/18 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80120118>.

Висновок експерта перевіряється шляхом його зіставлення з іншими доказами, зокрема з іншими висновками експертів. Це стосується й висновків експертів, які проводили комісійну чи комплексну експертизу, але не підписали спільний висновок, висновків первинної та повторної експертиз, висновків основної та додаткової експертиз. Хоча Верховний Суд України у постанові № 8 від 30 травня 1999 р. аналізує вже нечинне законодавство, однак актуальними залишаються його твердження про те, що у випадках, коли у справі щодо одного й того самого предмета проведено декілька експертиз, у тому числі комплексну, комісійну, додаткову чи повторну, суд повинен перевірити кожен з них за загальними правилами перевірки висновку експерта. Так само суд має перевірити окремі висновки експертів – членів комісійної чи комплексної експертизи, які не підписали спільний висновок¹. Підтвердження цьому бачимо в судовій практиці. Так, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області зіставив висновки експертів із показаннями свідків, потерпілого, обвинуваченого, а також між собою та дійшов висновку, що висновки експертів «відповідають фактичним обставинам справи, належним чином мотивовані, аргументовані та науково обґрунтовані, тому сумнівів у суду не викликають»².

У ч. 7 ст. 101, ч. 2 ст. 332 та ст. 356 КПК України передбачено такі способи перевірки висновку експерта:

– виклик експерта для допиту для роз'яснення його висновку, в ході якого відбувається постановка запитань експерту стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головою і суддями, та надання експертом відповідей на них;

– одночасний допит двох чи більше експертів;

– надання стороною кримінального провадження відомостей, які стосуються знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта;

– призначення повторної чи додаткової експертизи, зокрема за власною ініціативою суду.

У ч. 7 ст. 101 КПК України закріплено, що кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Відповідно до ч. 1 ст. 356 КПК України за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. У результаті системного аналізу цих норм можна зробити такі висновки:

1) рішення про виклик експерта для допиту ухвалює суд;

2) підставою для ухвалення судом такого рішення може бути як клопотання сторони кримінального провадження чи потерпілого, так і власна ініціатива суду;

3) предметом допиту є роз'яснення висновку експерта. Попри зазначення у ч. 7 ст. 101 КПК України того, що експерт може бути викликаний для допиту з метою доповнення його висновку, експерт не може в ході допиту здійснювати доповнення свого висновку, оскільки той надається в письмовій формі. Доповнення висновку експерта можливе лише шляхом проведення додаткової експертизи.

Відповідно до ч. 3 ст. 356 КПК України експерту можуть бути поставлені запитання не лише для роз'яснення його висновку, а й для з'ясування таких обставин:

1) щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи;

2) щодо використаних методик та теоретичних розробок;

3) щодо достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок;

4) щодо наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку;

5) щодо застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження;

6) інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Крім того, експерту можуть бути поставлені запитання з приводу речових доказів (ч. 3 ст. 357 КПК України) та щодо документів (ч. 2 ст. 358 КПК України).

Згідно з ч. 4 ст. 356 КПК України суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, які стосуються одного

¹ Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 : ред. від 25.05.1998.

² Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської обл. від 14 січ. 2019 р., справа № 185/7896/17 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79287505>.

і того самого предмета чи питання, що досліджувалися (так званий шаховий допит). Так, Роменський міськрайонний суд Сумської області призначив одночасний допит експерта Сумського обласного бюро судово-медичної експертизи та судово-медичного експерта Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи, які надали висновки судово-медичної експертизи з одного і того самого предмета дослідження, що суперечать один одному¹.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 332 КПК України наявність двох висновків експертів, які суперечать один одному, за умови, що ці розбіжності не були усунуті під час одночасного допиту експертів, є окремою підставою для доручення судом проведення повторної експертизи незалежно від наявності клопотань сторін кримінального провадження чи потерпілого. Як слушно зазначають Ю. М. Грошевий і С. М. Стахівський, «якщо для усунення неясності чи неповноти висновку експерта не потрібно проводити додаткових досліджень, то здійснюється допит експерта. Але коли з'ясування ряду питань вимагає нових досліджень, призначається додаткова експертиза» [3, с. 206]. Так, Деснянський районний суд м. Чернігова призначив проведення комісійної судової транспортно-трасологічної експертизи, оскільки у двох інших висновках експертів експерти за наявності однакових вихідних даних по-різному визначили місце первинного контакту транспортних засобів². Верховний Суд зазначив, що суд першої інстанції зобов'язаний за наявності розбіжностей у висновках експертів викликати їх для одночасного допиту, а якщо це не допомогло усунути розбіжності, призначити повторну експертизу незалежно від того, заявляла якась зі сторін клопотання про це чи ні³.

Частиною 5 ст. 356 КПК України передбачено, що для доведення або спростування достовірності висновку експерта кожна сторона має право надати відомості, які стосуються знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта. У справі № 643/9661/16-к, що

розглядалася Московським районним судом м. Харкова, захисник у клопотанні про виклик на судові засідання експертів для допиту «навів дані, які стосуються знань, кваліфікації, освіти та підготовки експерта, поставивши під сумнів можливість проведення зазначеними експертами дослідження відеозапису, оскільки, на його думку, необхідно було залучити експерта-фототехніка, до компетенції якого відноситься дослідження відеозйомки та фотозйомки». Невирішення місцевим судом питання про те, чи достатній рівень знань, кваліфікації, освіти та підготовки мали експерти, стало однією з підстав для скасування судом апеляційної інстанції вироку суду в цій справі⁴.

Хоча, як зауважує Ю. І. Азаров, в КПК України не розкривається зміст таких понять, як «первинна судова експертиза», «повторна судова експертиза», «додаткова судова експертиза» [4, с. 35], у разі, якщо суд вважає висновок експерта (експертів) недостатньо обґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності, суд має право доручити проведення повторної експертизи. У цьому випадку суд може призначити повторну експертизу як за клопотанням сторони кримінального провадження чи потерпілого, так і за власною ініціативою. Після проведення повторної експертизи висновки первинної та повторної експертиз будуть перевірятися, зокрема, шляхом зіставлення їх між собою.

Висновки

На підставі проведеного дослідження можна виділити такі способи перевірки висновку експерта у кримінальному процесі України:

- 1) аналіз дотримання порядку призначення експертизи та відповідності змісту висновку експерта вимогам кримінального процесуального законодавства;
- 2) зіставлення висновку експерта з іншими доказами, в тому числі з іншими висновками експертів;
- 3) виклик експерта для допиту для роз'яснення його висновку, в ході якого відбувається постановка запитань експерту стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження,

¹ Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської обл. від 13 лют. 2019 р., справа № 585/1105/15-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79790209>.

² Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 14 лют. 2019 р., справа № 750/2258/18 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79879942>.

³ Постанова Верховного Суду України від 12 лют. 2019 р., справа № 523/20784/14-к, провадження № 51-4625км18 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79957586>.

⁴ Ухвала Апеляційного суду Харківської обл. від 21 черв. 2018 р., справа № 643/9661/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75039156>.

а також головуєчим і суддями, та надання експертом відповідей на них;

4) одночасний допит двох чи більше експертів;

5) надання стороною кримінального провадження відомостей, які стосуються

знань, умінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта;

б) призначення повторної чи додаткової експертизи, зокрема за власною ініціативою суду.

Список бібліографічних посилань

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
2. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части общая и особенная. СПб. : Изд. книж. магазина «Законоведение», 1910. 331 с.
3. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : Вид. Фурса С. Я., 2007. 272 с.
4. Азаров Ю. І. Щодо окремих питань призначення та проведення експертизи у кримінальному провадженні // Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики : зб. тез доп. V всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 34–36.

Надійшла до редколегії 13.05.2019

ШАБАРОВСКИЙ Б. В. СПОСОБЫ ПРОВЕРКИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ЭКСПЕРТА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

На основе положений Уголовного процессуального кодекса Украины и судебной практики приведены и проанализированы способы проверки заключения эксперта как доказательства в уголовном производстве.

Ключевые слова: доказательство, проверка доказательств, заключение эксперта, способы проверки доказательств, уголовный процесс.

SHABAROVSKIY B. V. METHODS OF THE VERIFICATION OF THE EXPERT'S OPINION WITHIN CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE

Considering the fact that the verification of evidence remains poorly researched criminal procedural phenomenon and the expert's opinion is an important mean of establishing the circumstances of criminal proceedings, the purpose of this study is to distinguish and analyze the methods of verifying the expert's opinion within criminal procedure of Ukraine.

The author has supported the provision that the expert's opinion has no pre-established force, therefore has to be verified and evaluated. The author has analyzed the Criminal Procedural Code of Ukraine, as well as the court practice. As the result of the study, the author has provided, for the first time, all methods of verifying the expert's opinion available to an investigator, a prosecutor, a suspect, an accused (defendant), the person, who is the subject of compulsory measures of medical or educational character application, their defenders and legal representatives, a victim, his representative and legal representative, the civil plaintiff, his representative and legal representative, a civil defendant and his representative, a representative of the legal entity who is the subject of the proceedings.

The following methods of verifying the expert's opinion within criminal procedure of Ukraine have been distinguished: analysis of adherence to the procedure of appointment of the examination and compliance of the expert's opinion with the requirements of the criminal procedural legislation; comparison of the expert's opinion with other evidence, including other experts' opinions; summoning an expert for questioning to clarify his / her conclusion, when the expert is asked by the prosecution and the defense parties, by the victim, the civil plaintiff, the civil defendant, their representatives and legal representatives, the representative of a legal entity which is the subject of the proceedings, as well as the chairman and the judges, and expert's answers for the questions; simultaneous questioning of two or more experts; the provision of information by the party of criminal proceedings relating to the expert's knowledge, skills, qualifications, education and training; the appointment of a duplicative or additional examination, in particular by the court's own initiative.

Key words: evidence, verification of evidence, expert's opinion, methods of evidence verification, criminal proceedings.